

Український консерватизм і Гетьманський рух у ХХ ст.: нариси історії становлення та розвитку

Розглядається нарис історії становлення та розвитку ідеології українського консерватизму та теорії трудової монархії, розробленої В.Липинським, та формування, як політичної течії, Гетьманського руху на чолі з П.Скоропадським.

Ключові слова: консерватизм, трудова монархія, Гетманський рух, Липинський, Скоропадський.

Український консерватизм (також *Теорія українського монархізму*) – політична та ідеологічна теорія та доктрина, специфічний український варіант консерватизму, розроблений В'ячеславом Липинським (сам В.Липинський називав цю теорію «українським гетьманським націоналізмом») та, частково, Павлом Скоропадським у 20–х рр. ХХ століття.

Особливістю і позитивним елементом національного консерватизму В.Липинського була ідея політичної інтеграції як засобу творення незалежної національної держави. Нація для нього – це всі громадяни держави. Націоналізм В.Липинського зводиться до того, що українці відрізняються від інших народів лише своєю політичною інтеграцією. Інтегровані на ґрунті етнокультури і національної самосвідомості, вони повинні згуртовувати всі народи в одне ціле. Поряд з цим важливою складовою його національного консерватизму можна вважати ставлення до ідеології, яку він виводить із народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько–козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти, вважаючи її рушійною силою національного відродження України.

Суттєвим внеском В.Липинського у політичну науку є його типологія та аналіз форм державного устрою. За його схемою, існують три основні типи державного устрою: «демократія», «охлократія», «клясократія».

Характеризуючи «демократію» В.Липинський зауважує, що державна влада в її умовах або ж потрапляє безпосередньо до рук «багатіїв–плутократів», або до рук найнятих ними політиків–професіоналів з–поміж інтелігенції. Внаслідок цього державна влада стає знаряддям реалізації не народних, а приватних інтересів окремих осіб чи угруповань. Розмежування в умовах демократії політичних партій позбавляє їх відчуття політичної відповідальності, а необмежений демократичний індивідуалізм підриває в суспільстві основи дисципліни і правопорядку. Одним із прикладів такої «демократії» В.Липинський вважав Українську Народну Республіку.

До держав «охлократичного» типу В.Липинський відносить революційні диктатури, фашизм, більшовизм та ін. Для цієї системи характерне зосередження політичної й духовної влади в одних руках. Під духовною владою він розуміє не лише церковну в її традиційному розумінні, а й ідеологічну в сучасному розумінні, коли глава держави є водночас пророком і непогрішимим інтерпретатором офіційної ідеологічної доктрини. Особливістю «охлократії» є, на його думку, те, що вона в минулому складалася з кочівників, а в новітні часи – з декласованих елементів. За такого державного устрою панівною стає монолітна військово–бюрократична ланка, яка легко маніпулює юрбою.

Найприйнятнішою для України В.Липинський вважає «клясократію» – форму державного устрою, яка відзначається рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. В основу такого устрою повинна бути покладена правова, «законом обмежена і законом обмежувача» конституційна монархія. На чолі держави має бути монарх (гетьман), влада якого передається в спадок і є легітимною.

Пропонуючи монархічний устрій, В.Липинський заперечує демократію як метод організації нації, але не заперечує її як свободу. У його монархічній системі громадяни наділені свободою економічної, культурної та політичної самодіяльності, але ця свобода обмежена авторитетом сильної і стабільної влади. «Клясократія» в його розумінні є гармонійною політичною співдружністю хліборобського класу як консервативної опори держави з іншими класами. Лише ця співдружність здатна, на думку В.Липинського, забезпечити державотворення й організацію української нації. Утверджуючи цю ідею, він у праці «Релігія і Церква в історії України» пише: «Вихід з нашої анархії лежить не в переконаннях, а в політичній акції і в організації та зміцненні наших занадто слабких та неорганізованих, консервативних, гальмуючих національних сил».

Загалом ідеї В.Липинського не знайшли широкої підтримки. Однак багато його висновків щодо утвердження України як самостійної держави зберегли своє значення, викликаючи інтерес у сучасних політиків і політологів. Зокрема, непересічне значення мають думки про теорію еліт, які за оригінальністю можна поставити в один ряд з класичними визначеннями Г.Моски, В.Парето і Р.Міхельса. Неординарний політико–плюралістичний підхід Липинського і до питання про майбутній державний устрій України, поєднання в єдиному сплаві соціальної, політичної і релігійної толерантності щодо вирішення найважливіших суспільно–політичних проблем. Вартісним є і його теоретичне осмислення на національному ґрунті проблеми легітимності влади. На відміну від Д.Донцова, політику він розглядав не як засіб ідеологічного забезпечення влади, а як універсальний засіб, що сприяє вибору найоптимальніших методів здобуття та організації влади, досягненню суспільної злагоди, утворенню і збереженню окремої держави на українській землі, забезпеченню існування й розвитку української нації.

Зокрема В.Липинський твердив, що метою українських консерваторів–монархістів є «виграти у смертельній боротьбі національних сил з інтернаціональним капіталом». Проте українцям слід перебороти свій «первородний гріх», який полягав в ідейному хаосі в політиці і браку організаційної дисципліни. Він також відкидав принципи демократії, позаяк вважав, що «народ ніколи не буває кращий і розумніший од своїх провідників і він не в силі вирішити того, чого вони самі вирішити не

можуть». Відтак, аби побороти ці вади й збудувати успішну державу, слід «возстановити Гетьманство: ось цей образ, ця ідея, в яку повинно і тепер вилитись наше хотіння держави».

Гетьманський рух – це громадсько–політична консервативна течія прихильників гетьмана Павла Скоропадського, що діяла у першій половині ХХ століття в Україні та за її межами, та ідеологічно ґрунтувалася на монархічній теорії В. Липинського.

Якщо ідеологічно український гетьманський рух ґрунтувався на політичній теорії В. Липинського, то організаційно ж рух спирався спочатку на Українську Демократично–Хліборобську Партію (під час діяльності на території України), а згодом, в еміграції, на політичні організації гетьмана П. Скоропадського (Союз гетьманців–державників) та В. Липинського (Братство українських класократів–монархістів, гетьманців). Таким чином, важливо зазначити, що в українській політичній думці та науці, говорячи про даний історичний період (1–а пол. ХХ ст.), поняття «консервативний рух», «гетьманський рух», «хліборобський рух», «рух монархістів», «рух класократів» є тотожними. Виходячи з цього, так само тотожними (для укр. політ. думки) є і поняття «консерватор», «гетьманець», «монархіст», «класократ».

Загалом, переважна більшість історії гетьманського руху нерозривно і тісно пов'язана з постатями В. Липинського та П. Скоропадського. Стаж своєї політичної діяльності В. Липинський визначав з 1900 року. При цьому підкреслював, що за «переконанням своїм був завжди самостійником, але не належав до РУП (Револьюційної Української Партії), натомість брав участь в аспіраціях державницьких, що формувались тоді в Галичині».

В. Липинський належав до кола нечисленних українських політиків і громадських діячів, які на противагу більшості учасників українського руху в підросійській Україні, що підтримували програму автономії у складі федерації, відстоювали ідею незалежної української держави. Позиція його однодумців не просто викликала непорозуміння українського громадянства, а й сприймалась як політичне «божевілля».

4–6 березня 1911 р. у Львові відбулася таємна нарада гуртка українських емігрантів і галицьких діячів. В. Липинський прибув на нараду з Кракова на запрошення Л. Юркевича, що знав його з часів спільного навчання у І–й київській гімназії, і який характеризував його як «завершеного самостійника й націоналіста». На нараді було продемонстровано два погляди: самостійницький – без орієнтації на чужі сили, який і представляв В. Липинський, і «сепаратистичний» – з виразною орієнтацією на Австрію, якого дотримувалися В. Кушнір та В. Степанківський. В. Липинський тоді наголошував, що «коли Австрія сьогодні для нас більше прихильна, ніж Росія, то ми можемо се лише реєструвати, але не витягати з того ніяких консеквенцій доти, доки не прийде якийсь факт великої ваги, наприклад війна... В противному разі ми поставимо себе на становище емісарів австрійських, котрими ми не є і ними бути не можемо. Нашою реальною політикою мусить бути зміцнення нашої національної сили, пропагандою революційної ідеї Вільної України, її повного національного визволення».

Політична далекоглядність В. Липинського, яку він продемонстрував на таємній нараді у Львові, не може не вражати. Він заявив про себе як політик–практик, здатний передбачати розвиток історичних подій на далеку перспективу. Заперечуючи політичне майбутнє для соціалістичної демократії в Україні, Липинський вважав її шкідливою, оскільки, на

його думку, вона могла працювати тільки на Велику Росію. Він рішуче виступав проти участі українців у демократичному русі в Росії. «Сили при сім ми тратимо, а нічого не зискуємо, – відзначав він. – Російська революція годується головним чином нашими соками, нам же приносить тільки дальшу русифікацію».

У дискусії з національного питання, яка виникла на нараді з приводу ймовірної самостійності чи федерації України в складі Росії, Липинський доводив необхідність створення власної держави. Не обійшли увагою і питання можливості утвердження монархічного устрою в Україні. При цьому обговорювались різні комбінації. Пропонувались, наприклад, претендентами на український престол: син Вільгельма II – Іоакім, Франца–Йосифа – Фердинанд; висловлювалася також можливість секундогенітури Романових.

В.Липинський вважав за необхідне розпочати політичну діяльність з видання друкованого органу – «Вільна Україна». У тому ж таки 1911 році за ініціативою Липинського створюється Український інформаційний комітет. Головою комітету було обрано професора Романа Залозецького, секретарем – А.Жука. Комітет підготував низку інформаційних видань про Україну іноземними мовами. Зі свого боку, Липинський написав брошуру «600–літня боротьба українського народу за політичне визволення».

У 1912 р. В.Липинський виробив проект заснування Союзу визволення України для Українського інформаційного комітету, який мав за мету організацію боротьби за незалежну українську державу.

У 1912–1913 рр. В.Липинський намагається всіма силами активізувати діяльність «Вільної України» та комітету проте невдовзі діяльність самостійників на Галичині була дискредитована галицькими «автономістами», які через львівську газету «Діло» та часопис «Нова Буковина» проводять свою політичну кампанію. Такий хід справ змушує Липинського відмовитися від спільної політичної акції з галичанами.

Світову війну Липинський зустрів у лавах російської армії. Він був мобілізований як резервний офіцер до 4–го драгунського Новотроїцько–Катеринославського полку, в лавах якого у складі російської армії генерала Самсонова відбув східнопруську кампанію. Згодом Липинський був переведений до резервних частин спочатку в Дубно, потім в Острозі і, нарешті, в Полтаві. Там же ж, у 1917 році, зустрів він і Лютневу революцію.

Після Лютневої революції В.Липинський брав участь в українізації військових частин на Полтавщині і одночасно разом з С.Шеметом, як він сам згадував «політично організовував хліборобські консервативні елементи на Полтавщині». Тоді ж він був одним із засновників і автором політичної програми Української демократично–хліборобської партії, виданої у жовтні 1917 року.

УДХП формувалася 1917 р. на Полтавщині. Формування партії почалося без Липинського. Організаційна комісія, що зголосилася на утворення крайової хліборобської організації, включала Сергія Шемета, голову Лубенської повітової земської управи М.Боярського, члена цієї управи Л.Климова, агронома В.Шкляра та інших. Ця комісія оголосила про утворення нової політичної організації, назвавши її Українською демократичною партією (УДП). Установчі збори пройшли у кінці червня 1917 р. у Лубнах. У серпні В.Липинський, на той час вже активний діяч партії, почав розробку програми. Саме Липинський запропонував нову назву – Українська демократично–хліборобська партія (УДХП).

У програмі УДХП В.Липинський значно розширив політичні та економічні програмові засади діяльності партії, прийняті при заснуванні у травні 1917 р. Новими стали положення про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, співіснування орендної та приватновласницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством та інше.

Цікаво, що у 1917 р. Українська демократично–хліборобська партія, хоча й не поділяла соціально–політичної програми Центральної Ради, проте не пішла в опозицію і продовжувала підтримувати перший український парламент, оскільки вважала його існування законним. Цей принцип підтримки легітимної української влади, навіть якщо вона не відповідала його політичним поглядам, характеризувала усю політичну діяльність В.Липинського протягом усього періоду національно–визвольних змагань.

Щодо причин майбутньої поразки Центральної Ради, то В.Липинський казав, що «соціалістичні українські партії порішили в певний момент ідею самостійности змонополізувати винятково для себе, викинувши як «реакціонерів та гетьманців» всіх давніх самостійників за межі української нації, котра від дня проголошення четвертого універсалу мала стати вільною й незалежною нацією – промінявши автономію на самостійність – соціал–революціонерів».

Звичайно така позиція не лише звужувала соціальне підґрунтя національно–визвольного руху, але й позбавляла його надзвичайно цінних для державотворення суспільних прошарків. В.Липинський критикував українських соціалістів за їхні настійні зусилля порозумітися з російською демократією і скептично оцінював спроби спертися на так звані «трудящі класи» у державотворенні. Натомість селянство на його думку, хоч і є чисельно найбільшим, але водночас – це найбільш пасивна та найменш зорганізована частина хліборобського класу. Ось чому «демократичний метод організації нації взагалі, а селянства зокрема, – метод якого вживає для того, щоб дійти до влади, наша демократія, для реального державного будівництва не підходить», – констатує Липинський.

Дійсно, самостійництво, як політична позиція, у будь–яких своїх проявах у той час «не заохочувались». 19 березня 1917 р. у Києві відбулася грандіозна маніфестація, що переросла у віче на Софіївському майдані. Транспарантів з гаслами «Хай живе самостійна Україна з гетьманом на чолі» було близько 10, і вони загубилися серед 300, які вимагали автономії України. Стосунки самостійників і соціалістів і надалі склалися не найкращим чином: 4 липня 1917 року у відповідь на проголошення II Універсалу Центральної Ради група самостійників на чолі з М.Міхновським, що були об'єднані у військовому клубі імені П.Полуботка (так звані «полуботківці»), спробували здійснити переворот, який тоді провалився.

Тим часом прийшла осінь 1917 р., що принесла початок військового конфлікту з більшовиками. Зрозуміло, що не маючи боєздатного війська, Україна дуже швидко перетворилася на арену запеклих боїв.

Свої претензії на чільне місце в українській громадсько–політичній еліті П.Скоропадський намагався конституювати шляхом створення партії, яка б ідейно й організаційно консолідувала певні сили суспільства правочентристського спрямування. Однак на той час ця політична ніша вже не була вільною. Кристалізація ідейно–організаційних засад

консервативної частини політичного спектра знайшла вияв у програмних положеннях та діяльності Української демократично–хліборобської партії. «У сенсі ж програми внутрішньої політики, ця партія була цілком прийнятною. Партія їх (Міхновського, Липинського, Шеметів) називалася Українською Хліборобсько–Демократичною. Вона головним чином мала успіх у Полтавській губернії, була нечисленна, але зіграла, дякуючи організаційній єдності, велику роль у справі повалення Ради. Вона першою нанесла їй серйозний удар» – так писав потім гетьман у своїх спогадах.

П.Скоропадському імпонували ідеї, що лежали в основі діяльності УДХП. Наскільки вони збігалися з його власними, свідчить зміст програми Української народної громади – організації, що була створена для встановлення міцної особистої влади в Україні. Зіставлення програмних документів Української демократично–хліборобської партії та Української народної громади дає підстави для аналогій, що переконують у досить структурованій платформі ліберально–консервативного крила українського політикуму на весну 1918 року.

При цьому УДХП не обмежувалась ідеологічною роботою, а заявила про себе антиурядовими акціями, що мали не тільки широкий резонанс, а й вплинули на хід подій. На початку квітня до Києва прибуло кілька сотень активістів і прихильників партії з Полтавщини, які рішуче вимагали скасування III–го Універсалу в тій його частині, що торкалася соціалізації землі. Українська демократично–хліборобська партія продемонструвала досить безкомпромісну позицію, що стурбувало Центральну Раду. Не прийняті керівництвом УЦР, полтавці взялися організувати Всеукраїнський з'їзд хліборобів, який мав відбутися 29 квітня.

Коли до Києва прибували делегати з'їзду хліборобів–землевласників. В.Липинський від імені проводу УДХП поставив перед Павлом Скоропадським вимогу по приході до влади сформувати Кабінет Міністрів з «консерваторів, українських патріотів». Критична маса невдоволення діями Центральної Ради сягнула піку, далі події розвивалися за сценарієм змовників.

29 квітня 1918 року П. П. Скоропадський взяв владу в країні, коли делегати Всеукраїнського з'їзду хліборобів проголосили Україну Гетьманською державою. Сам П.Скоропадський так характеризував свою програму: «Створити здібний до державної праці сильний уряд; відбудувати армію та адміністративний апарат, яких на той час фактично не існувало, і за їх поміччю відбудувати порядок, опертий на право; провести необхідні політичні і соціальні реформи. Політичну реформу я уявляю собі так: ні диктатура вищого класу, ні диктатура пролетаріату, а рівномірна участь усіх класів суспільства в політичному житті краю. Соціальні реформи я хотів проводити в напрямі збільшення числа самостійних господарств коштом зменшення обширу найбільших маєтків».

Того ж дня було опубліковано «Грамоту до всього українського народу», де гетьман заявляв, що «відкликнувся на поклик трудящих мас Українського народу і взяв на себе тимчасово всю повноту влади». Було відновлено право приватної власності. Гетьман також повідомляв, що незабаром видасть закон про вибори до Українського Сейму. Було обіцяно «забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці».

До скликання Сойму в Україні мали діяти «Закони про тимчасовий державний устрій України», видані того ж самого дня. У них були визначені головні напрями діяльності гетьмана у політичній сфері, організації

державного управління, дані гарантії громадянських прав населення, оголошено про встановлення Української Держави замість УНР. Згідно з «Законами...», вся влада, зокрема й законодавча, зосереджувалася у руках гетьмана. Гетьман призначав отамана (голову) Ради Міністрів, затверджував склад кабінету, мав право оголошувати амністію, військовий або надзвичайний стан, був верховним головнокомандувачем. За формою це була диктаторська влада з атрибутами національної традиції, за політичною суттю – авторитарний режим консервативної частини населення без чітко оформленої моделі побудови нової держави.

14 грудня 1918 р. Українську Державу було повалено внаслідок соціальної революції (народного повстання), що вибухнула після заколоту Січових Стрільців на чолі з соціалістичною Директорією.

Після повалення Гетьманату в Україні у 1918 році більшість представників консервативних політичних сил подалися в еміграцію. Сам П.Скоропадський виїхав до Німеччини. Багато тогочасних українських політиків вважало, що гетьманському руху було покладено край, але всупереч подібним заявам і сподіванням наявність екс-гетьмана та сильних хліборобсько-державницьких тенденцій викликала до життя в 1920 році в еміграції український монархічний рух.

Сам П.Скоропадський майже весь 1919 рік перебував у політичних сутінках, працюючи над своїми спогадами. В.Липинський у цей час ще залишається послом України у Австрії, але вже незабаром іде зі свого поста, і починає займатися науковою, громадською та політичною діяльністю.

Аналізуючи поразку національно-визвольних змагань, В.Липинський однією з її головних причин вважав відсутність чіткої концепції державотворення, а також «брак єдності між нашими провідниками». Останнє, на його думку, може знову стати на перешкоді відродженню української держави в нових, більш сприятливих політичних умовах: «І всякий повинен знати, що така сварка і брак єдності погубить нас знов, як настане наше слідуюче політичне Різдво». Проблеми державотворення, над якими розмірковує В.Липинський, зачіпають передусім сферу національного політичного проводу та його консолідації. При цьому, на його думку, тільки залізна політична організація, яка неухильно сповідує певну ідеологічну систему, здатна виконати це завдання.

В.Липинський не вірив, що українська демократія може сконсолідувати націю і побудувати незалежну державу. Він гостро критикував нав'язувану уенерівським проводом думку, що народ здатний демократичними методами сприяти розбудові України. Коментуючи подібні погляди, В.Липинський казав, що «народ ніколи не буває кращий і розумніший од своїх провідників і він не в силі вирішити того, чого вони самі вирішити не можуть». На його думку, держава народжується з воєн і революцій, проте самої лише військової сили не достатньо. Потрібен легітимний уряд, визнаний усіма соціальними групами. В.Липинський виходив з переконання, що саме інститут монарха надає будівництву держави і кристалізації нації легітимності, і лише він може обмежити сваволю провідників, оскільки є, за його словами, «владою не всіх, а одного».

Спираючись значною мірою на практичний досвід Української Держави гетьмана Скоропадського, В.Липинський розробляє теорію спадкової монархії в Україні. Проаналізувавши національно-державні традиції інституту гетьманства, він приходить до висновку, що дві його

головні прикмети – виборність і залежність від чужих держав – показали свою шкідливість для розвитку нації. Тому, найбільш вдалою формою державного устрою в Україні мала б стати спадкова, «дідична» монархія. «Возстановити Гетьманство: ось цей образ, ця ідея, в яку повинно і тепер вилитись наше хотіння держави».

Навесні 1920 року В.Липинський разом з кількома своїми прихильниками (Д.Дорошенком, М.Кочубеєм, А.Монтрезором, С.Шеметом та іншими) створює у Відні Український союз хліборобів–державників (УСХД), який, за наполяганням самого Липинського, очолює П.Скоропадський. У програмних документах УСХД наголошувалося, що «українська нація не може існувати без власної держави», тому УСХД відстоював таку форму влади, «яка б забезпечувала кожному класові максимум його культурного і економічного розвитку і гарантувала кожному класові участь в управлінні державою». Такою формою державності визнавалася «трудова монархія» з «непартійним дідичем» – гетьманом на чолі. УСХД надавав П.Скоропадському повноваження свого лідера, як нащадку давнього гетьманського роду.

Починаючи з 1921 року гетьманські організації з'являються у Німеччині, Польщі, Болгарії, Чехословаччині та Румунії. 4–8 червня 1922 р. у Райхенау (Австрія) відбулася нарада членів українських хліборобських організацій, у якій, окрім УСХД, Союзів хліборобів України в Німеччині та Румунії і групи українських хліборобів у Болгарії, взяли участь представники Союзу хліборобів України у Польщі. Цю подію можна вважати епохальною для гетьманського руху, оскільки всі організації згодилися з думкою про необхідність об'єднання українських хліборобських організацій. Для реалізації цієї мети був скликаний З'їзд хліборобських організацій, який обрав головою Центральної управи об'єднаних хліборобських організацій (з 1927 року – Гетьманська управа) І.Леонтовича та секретарем – С.Шемета.

Спочатку членами гетьманських організацій були здебільшого емігранти з Наддніпрянщини, але починаючи від середини 1920–х років склад УСХД суттєво розширився за рахунок Січових організацій США та Канади, які прийняли гетьманську ідеологію. У 1926 році була створена Гетьмансько–монархічна організація галицької інтелігенції (її статут вироблено за участю В.Липинського).

З 1920 року там же, у Відні, під редакцією В.Липинського починає видаватися неперіодичний орган УСХД «Хліборобська Україна». Протягом 1919–1926 років Липинський писав «Листи до братів–хліборобів», які частинами були опубліковані у «Хліборобській Україні», а 1926 року вийшли окремою книжкою. У цій праці викладено основи концепції української трудової класократичної монархії. Це була зовсім нова ідеологія, бо, власне кажучи, Українська Держава 1918 року не була монархією, а перебувала в процесі становлення і могла перетворитися на будь–яку із політичних форм – диктатуру, монархію, навіть республіку. Цю ідеологію деякі історики визначають як «український аграризм». «Хліборобська ідеологія» В.Липинського передбачала мінімізацію наслідків функціонування індустріального суспільства, повернення України до традиційних цінностей і релігії як духовної основи життєдіяльності. Основним структурним елементом такого суспільства В.Липинський вважав станово–професійні корпорації на відміну від існуючих політичних партій, які він називав «кримінальними». В.Липинський наполягав на

тому, що Україна має обрати «третій тип організації громадського життя», долаючи вплив та копіювання чужого досвіду й зразків.

На його думку, існують «два способи персоніфікації політичних ідей: диктатура і монархія. При диктатурі персоніфікує ідею людина, яка вверх вибилася тільки за свої заслуги і здібності. При монархії ідею персоніфікує людина і рід, який має історичне, традиційне право до цієї персоніфікації. При диктатурі диктатор править самодержавно і безвідповідально; при монархії монарх (у нас він би звався гетьманом) править через призначених на це людей, які відповідають за виконання влади перед ним і перед тими, ким вони правлять».

Одним із перших документів новоствореної УСХД стала угода з гетьманом П.Скоропадським. Цей акт демонструє намір встановлення монархічної влади в Україні. Саме на цій угоді і базувалася подальша політична акція новопосталої української монархічної організації.

Протягом літа–зими 1920 р. В.Липинський працює над Статутом та Регламентом УСХД, які були ухвалені в січні 1921 року. За Статутом «УСХД ставить своїм завданням згуртування тих сил, що хочуть збудувати незалежну й суверенну Українську державу».

Регламент УСХД, маючи на меті втілення у життя монархічних засад державності, окреслених Статутом, визначав принципи внутрішньої побудови Союзу. УСХД відкидав норми «партійности, голосування, виборів» та іншу демократичну атрибутику, оскільки, на думку автора Регламенту, вони ведуть до кар'єризму, демагогії, безвідповідальності. В основу Союзу, на думку В.Липинського мав лягти моральний кодекс гетьманця, без чого неможливе функціонування організації. «Не має права зватися Гетьманцем і бути в Гетьманських рядах той, хто Українцем єсть тільки на злість Москалям або Полякам, – наголошував Липинський. – Хотіння всею душею своєї власної Української Держави і розуміння величезної трудности здобуття цієї Держави – ось основна прикмета, що відріжняє Гетьманця від не–Гетьманця».

Діальністю УСХД керувала Рада Присяжних, яку очолював В.Липинський. Її постанови мали обов'язкову силу для всіх членів союзу і ухвалювалися не більшістю голосів, а консенсусом, а коли виникали розбіжності – остаточне рішення належало голові Ради. Кожен член Ради Присяжних, вступаючи до її складу, мусив запрягтися, що бере на себе обов'язок вірно і до кінця життя «служити ідеї Української Трудової Монархії». Ця вимога Регламенту, написаного В.Липинським, мала суттєве значення, оскільки саме Рада Присяжних, як ідеологічний орган, разом із виконавчою структурою мусили відігравати роль протипаги майбутньому монархові, аби його влада була не абсолютною, а врівноваженою іншими державними структурами. Тому цей орган, згідно з концепцією В.Липинського, повинен був складатися лише з людей, непохитно відданих ідеї. В.Липинський дотримувався переконання, що голова верховної влади у державі має бути повністю незалежним від сторонніх, другорядних з погляду держави чинників. Головним же гарантом стабільності у державі є легітимна гетьманська влада, що є не виборною, а спадковою.

Відтак питанням, що відразу ж постало перед засновниками УСХД, заторкуючи як ідейно–політичні засади, так й організацію українського монархізму, було питання династії. В.Липинський вважав, що обрання нового гетьмана в еміграції в якості голови української монархічної держави не є доцільним, оскільки цю державу ще належить здобути. Але разом

з тим, на його думку мусила бути людина, що персоніфікувала би у собі ідею української трудової монархії, стала би символом чистоти самої ідеї та єдності монархічних організацій. Цю місію й мав виконувати гетьман П.Скоропадський. Єдиною вадою дідичної монархії В.Липинський вважав те, що не всі члени даного пануючого роду можуть мати відповідні персональні здібності для правління. «Але ця небезпека усувається власне при конституційній, правовій (не самодержавній) монархії і тоді, коли ця група, на яку спирається монархія, добре зорганізована і вірна та віддана династії». Варто зауважити, що В.Липинський, палкий прихильник монархічного ладу, разом з тим рішуче відкидав абсолютистсько-монархічні режими, називаючи їх «спадковими диктатурами». «Ми не хочемо, розуміється, старого царського самодержав'я, цієї півазіятської демократичної деспотії, що себе в хвилини небезпеки все при допомозі юрби – погромами рятувала».

За концепцією В.Липинського передбачалося, що влада гетьмана буде обмежуватися політичним органом – Радою Присяжних і виконавчим органом – Гетьманською Управою. Інститутові ж гетьманства мали належати консолідуючі і представницькі функції в суспільстві, тобто гетьман виступав швидше як символічна фігура, що репрезентує гетьманський рух, але не є його справжнім політичним лідером. Натомість, контролювати дії гетьмана та скеровувати їх, зміцнюючи його морально-політичний авторитет, мусила міцна гетьманська організація «орденського типу», якою В.Липинський бачив УСХД, ідеологічно і політично очолювану ним самим.

Для наукового розроблення української проблематики, а також підготовки гетьманської ідеології й кадрів майбутніх борців за українську справу П.Скоропадський узявся за організацію Українського наукового інституту (УНІ) у Берліні. Цей задум виник на початку 1920-х років, але реалізувати його вдалося тільки 1926 року. Офіційним фундатором УНІ стало Українське товариство допомоги біженцям, яке очолювала дружина П.Скоропадського. Першим директором інституту став професор Д.Дорошенко, який виконував ці обов'язки до 1931 року. Вже незабаром УНІ став помітним фактором громадського життя української спільноти в Німеччині.

У річичі утвердження ідеї гетьманського устрою майбутньої української держави відбуваються структурні зміни в очолюваній Скоропадським організації. 10 серпня 1927 року П.Скоропадський та В.Липинський підписали ухвалу про створення Гетьманської Управи об'єднаних українських хліборобських та інших класових організацій. Наказом Скоропадського головою Управи призначався член Ради Присяжних УСХД М.Кочубей, її членами – О.Скоропис-Йолтуховський і А.Монтрезор (обидва – члени Ради Присяжних УСХД).

Починаючи з 1928 р. усередині гетьманського руху все більше загострюються суперечності між його окремими учасниками і починає визрівати внутрішній конфлікт. Перші проблеми почалися через свідому деформацію ідей В.Липинського і П.Скоропадського на Західній Україні тамтешніми представниками УСХД, що вилилося у конфлікти В.Липинського з О.Назаруком і С.Томашівським – одним із творців галицької автономістичної політики у післявоєнний період, активним співробітником газети «Нова Зоря». Повернувшись із Північної Америки, О.Назарук став редактором «Нової Зорі», надавши їй католицько-кле-

рикального, консервативного, германofільського спрямування. Це спричинило його полеміку з В.Липинським (вона розтяглася на два роки), який хотів бачити в особі О.Назарука послідовного провідника гетьманської ідеї у західноукраїнському регіоні.

Опосередковану роль у загостренні внутрішнього конфлікту відіграв від'їзд тяжкохворого Липинського – після понад однорічного перебування у Берліні – до Австрії, де гірське повітря полегшувало стан його здоров'я. Це значно послабило позиції прибічників «ідеалістичної політики», пропагованої ідеологом українського монархічного руху. Зближення ж П.Скоропадського з С.Шементом, який активно пропагував ідею «практичної політики», фактично започаткувало конфлікт у керівній групі гетьманців. С.Шемент писав: «Стремління зробити з Липинського Магомета, а з «Листів до братів–хліборобів» – Коран – це пересада. Така пересада тільки відштовхує від нас реалістично настроєні елементи, котрі шукають політичного знання, а не політичної віри». Аби уникнути надалі порушень партійної дисципліни і досягти організаційної злагоди в УСХД, В.Липинський запропонував завести легітимаційні та анкетні картки. «Бо бачу ясно, що коли ми не знайдемо способу усунути внутрішнє тертя, то воно знищить останню нашу організаційну спробу – Гетьманську Управу і тим поставить хрест над нами і над ділом нашим» – писав Липинський у листі до Ради Присяжних УСХД 29 січня 1928 р.

Щодалі більше загострювалися відносини Липинського із самим гетьманом, чий, постійно зростаючий, авторитет поволі переріс рамки одного лиш символу української монархічної ідеї. Протягом 1920–х років український консервативно–монархічний рух, тісно пов'язуючись з особою Скоропадського, набув в українській суспільно–політичній думці усталеної назви – гетьманський. До середини 1920–х чисельність консервативно–монархічних організацій значно зросла, з'явилися нові союзи у Франції, Аргентині, Англії. За своєю впливовістю постать П.Скоропадського стала рівнозначною постаті В.Липинського, котрий, за його словами, сам заклав у Статут такі обмеження, що зробили непомітним його головування у керованій ним Раді Присяжних.

П.Скоропадський, зі свого боку, склавши у 1921 році присягу, спершу нічим не відрізнявся від решти членів Ради Присяжних. І якщо невдовзі дійшло до різкого зміцнення його позицій у монархічному русі, то сталося це саме завдяки В.Липинському, який доклав чимало зусиль для обґрунтування легітимності гетьманського роду Скоропадських та до виправдання політичних помилок гетьмана у 1918 році. Коли ж П.Скоропадського більшість українських монархістів почала сприймати як єдиного претендента на гетьмана майбутньої дідичної трудової української монархії, він запрагнув звільнитися від ідеологічного контролю, тим більше, що число його прибічників у Раді Присяжних значно переважало прихильників В.Липинського. Крім того, керівник руху перебував ізольовано в глибокій австрійській провінції – у Бадеру, що до певної міри не давало йому можливості швидко реагувати на політичні акції гетьмана, що чим далі, тим ставали більш самостійними. Той, зокрема, у січні 1929 року під час своєї поїздки до Будапешту провадив переговори з угорськими урядовцями без санкції Ради Присяжних.

Дізнавшись про будапештську акцію П.Скоропадського, В.Липинський просить у Ради Присяжних «повновласті для упорядкування цього (гетьманського) руху». Однак П.Скоропадський, повернувшись до Ванзее

своїм одноосібним рішенням призначив нового голову Гетьманської Управи – Й.Мельника, повністю підконтрольного собі, замість прибічника Липинського М.Кочубея. Аби повністю позбавити В.Липинського впливу на рух, гетьман у липні 1930 року скликав Перший з'їзд гетьманців, який фактично затвердив П.Скоропадського головою Ради Присяжних і констатував, що «ясновельможний Пан Гетьман з огляду на те, що реальна політична праця вимагає більш здорових нервів, пропонував В.Липинському обмежити свою компетенцію винятково справами теоретичного і ідеологічного характеру, і що В. Липинський на це не погодився».

18 серпня 1930 року В.Липинський надіслав листа гетьману, в якому звинуватив того у фактичній узурпації влади і ствердив, що на підставі Статуту заявляє про розпуск Ради Присяжних і ліквідацію УСХД. У відповідь, оточення П.Скоропадського звинуватило В.Липинського в «амбіціозності» й «диктаторстві», ба – навіть не зупинилося перед спробою видати його за психічно хвору людину. Ясно, що причиною конфлікту, звичайно ж, була не хвороба В.Липинського, а його незгода з низкою політичних кроків П.Скоропадського, які суперечили уявленням В.Липинського про політичну принциповість та ідейну чистоту гетьманського руху.

Після розриву з гетьманом, 18 вересня 1930 року В.Липинський разом з невеликим гуртком однодумців – В.Залозецьким, В.Кучабським, М.Кочубеєм, Р.Метельським, М.Савур–Ципріяновичем – засновує нову організацію – Братство українських класократів–монархістів, гетьманців. Ідеологія Братства була тією ж самою, що і УСХД на попередньому етапі. Різниця полягала лише в тому, що питання вибору династії відкладалося до скликання Українських установчих зборів після відродження української держави. В комунікаті нової організації, опублікованому вже після смерті В.Липинського (помер у 1931 році) в її друкованому органі «Збірнику Хліборобської України», констатувалось, що «братство взяло на себе не тільки завдання зберігання чистоти Ідеї, якої творцем був Покійний, але й переведення її в життя класократичним методом...». Згідно з волею покійного В.Липинського Братство заявило про те, що перебирає на себе монархічні традиції – як його духовну спадщину. Проте після смерті В.Липинського діяльність цього гуртка почала занепадати, тим більше, що всі його члени мешкали у різних країнах. Вірним прихильником Липинського залишався Д.Дорошенко, хоч і не увійшов до Братства. Близькою до організації за політичними поглядами була й група галицьких монархістів (І.Кревецький, І.Крип'якевич, Т.Коструба). Але діяльність Братства не була достатньо поширеною і після виходу 2–го тому «Збірника Хліборобської України» фактично занепадала.

Щодо прихильників П.Скоропадського, то УСХД продовжував свою діяльність до 1937 року. Незгоди у стані гетьманців дійшли до того, що в липні 1937 року Рада Присяжних оголосила про розпуск УСХД. На місці цього об'єднання виник Союз гетьманців–державників (СГД). Для опрацювання програмових документів нової організації П.Скоропадський залучив О.Назарука, який вказував, що виключні повноваження й повноту влади гетьман повинен мати у підготовчий період та під час безпосереднього державного будівництва. Саме такий принцип він пропонував закласти до Статуту СГД. Сам П.Скоропадський передбачив шкоду, яку може заподіяти повновладдя гетьмана на другому етапі державотворення: «Коли гетьмани послідує, вже сидячи в Києві, будуть не

м'яккотілі, а дійсно мужні люди, прийдеться їм добути собі повноважність для того, щоб монархію не розшарпали у перші же часи або наші сусіди з зовні, або інтернаціоналісти з середини. Але чи варто на другому етапі настоювати на повноті влади гетьмана вже тепер, як то в першому етапі?.. \...\ На мій погляд теоретично давати монархові, чи нормального типу людині, повноважність – це не є небезпечним в наші часи в тому замислі, що він буде зловживати владою. Давати власть диктаторську заздальгідь цілому рядові поколінь, в першу чергу нівечить самих монархів, яких в дитинстві діти виховуються в почутті, що вони не люди, а якісь півбоги й які завдяки цьому легко дегенерують». Відтак, можна погодитися із думкою, що у П.Скоропадського було досить тонке відчуття діалектики й динаміки влади, усвідомлення необхідності твердої волі в одних випадках і гнучкості й компромісу в інших. Саме тому закиди його опонентів стосовно прагнення ним необмеженої гетьманської влади не мали під собою достатніх підстав, оскільки свободи дій гетьман вимагав лише на початковому етапі державотворення.

Вироблення Статуту й Регламенту СГД було доручено двом групам: комісії Гетьманської Управи на чолі з Й. Мельником та гетьманцям, що мешкали поза межами Німеччини: В. Леонтовичу, П. Ковальову, Б. Бомузину та іншим. Високо цінуючи думку О. Назарука, гетьман надсилав йому пропуск руху в Галичині та остаточного редагування. До речі, Назарук пропонував замість слова «гетьманці», яке має наддніпрянське походження й мало що говорить для іноземців, вживати у назві об'єднання інше – «монархісти». Скоропадський заперечував проти цього, стверджуючи, що за кордоном поняття «гетьман», «гетьманський» асоціюється з українським консервативним рухом – «Будемо сильні, тоді і титул змінимо, й назви підберемо для нашого титула підходящі. Гетьманство наше монархічне; це всі знають, хто нами цікавиться. Це скромно. Змінювати титул, присвоювати вищий, не маючи ані території, ані армії – зовсім не підходяща річ. Титула гетьмана ніхто не може у мене відібрати, ані його висміяти».

Самоідентифікація гетьманського руху, його ідеологічне обрамлення та теоретичне обґрунтування й, нарешті, організаційне оформлення відбувались у складний міжвоєнний період. Наявність різнополярних політичних таборів у середовищі української еміграції породжувала труднощі на шляху пошуку компромісів і консолідації самостійницьких сил. Відсутність єдиного репрезентанта української справи не дозволяла розраховувати на рівноправне й перспективне партнерство з урядами європейських країн та давало останнім можливість використовувати різні українські групи для реалізації власних геостратегічних планів.

Події 1938–39 років переконували в тому, що світ перебуває напередодні нових глобальних катаклізмів. За умов нацистського психозу у Німеччині, українська еміграція змушена була визначити своє ставлення до нацистського режиму й виробити певний алгоритм поведінки. Перед такою необхідністю були поставлені також прихильники гетьманської справи. П.Скоропадський вважав, що у великій боротьбі велетнів гетьманцям слід триматися нейтральної сторони, бо, нажаль, український рух в еміграції не був єдиним і різні його групи могли би легко бути використані котроюсь з воюючих сторін. «У мене єдина надія на гетьманський рух; де б не були гетьманці, вони повинні в той час, коли треба вирішувати як бути, керуватися лише справжніми інтересами України, а коли вони живуть

в країні, де інтереси України ніяк не можуть бути зв'язані з інтересами країни, де вони живуть, хай тимчасово відходять в тінь».

Прихід націонал–соціалістів до влади у Німеччині каталізував сподівання та розрахунки багатьох українських діячів на те, що в річищі експансіоністської геополітичної стратегії III–го Рейху вони зможуть реалізувати свої політичні амбіції. Водночас у ставленні до гітлерівського режиму між ними були певні розбіжності. У той час, коли ОУН прагнула заручитися підтримкою нових німецьких вождів, П.Скоропадський і далі контактував з армійською аристократією – поміркованою частиною військових, що мали керівні посади у вермахті.

1939 року, під час іменин П.Скоропадського, він оголосив про від'їзд свого сина, Данила, до Великобританії. Присутні гості пов'язували це з планами організації українського війська з емігрантів у Європі й Америці, де Данило побував незадовго перед тим. Насправді йому не ставилося за мету здійснення такої мало реальної справи. Здійснено це було з метою гарантування продовження існування гетьманського руху на випадок перемоги антигітлерівської коаліції. Втім, у Великобританії з великою підозрою ставилися до всіх, хто приїздив з Німеччини, а таку особу, як Д.Скоропадський, важко було не помітити, тим більше, що його підозрювали у шпигунстві на користь Рейху. Тому активну діяльність йому розгорнути не вдалося.

Активна позиція П.Скоропадського перебувала у полі зору німецького уряду. У 1940 році Міністерство закордонних справ Німеччини у своїх документах прийшло до висновку, що «діяльність Скоропадського слід обмежити», хоч ніяких санкцій проти нього не передбачалося. Урядовці ясно усвідомлювали прагнення гетьмана очолити український визвольний рух, але констатували, що «вага гетьманського руху останнім часом зменшилася на користь Українського національного об'єднання (УНО – (ОУН)), що має підтримку відповідних німецьких установ...».

Хоча взаємини П. Скоропадського з лідерами націоналістичного табору склалися непросто, зближення позицій гетьманського руху й ОУН в окремих питаннях продемонструвала підготовка Українського національного з'їзду у Кракові (22 червня 1941 року), скликаного з ініціативи бандерівського крила організації. Гетьманці підтримали ідею його скликання, але пізніше відмовилися брати участь у його діяльності.

Червневий акт 1941 року у Львові, яким було проголошено відродження української державності і уряд Я.Стецька, мав негативні наслідки для всіх українських кіл. Поряд із бандерівцями та мельниківцями до «чорних списків» німецьких спецслужб потрапили також гетьманці, зокрема краківська група на чолі з полковником В.Євтимовичем. П.Скоропадський уживав всіх заходів, щоб звільнити його з–під арешту, але з в'язниці вони вийшли тільки через півроку.

П.Скоропадський позитивно ставився до формування Української Повстанської армії (УПА), в котрій убачав непідвладну німцям військову силу. Подібним було також його сприйняття ідеї створення дивізії «Галичина», але спосіб, у який її реалізували, його розчарував. При цьому П.Скоропадський незмінно дотримувався однієї думки: творення національних збройних формувань виправдане тільки за наявності об'єднаного політичного проводу.

Водночас, гетьман дав критичну оцінку стратегії «двофронтової» боротьби, проголошеної постановами III–ї конференції ОУН(б) й III–

го Надзвичайного великого збору ОУН улітку 1943 року. Більшовиків П.Скоропадський вважав головними ворогами України.

Загальний відступ й нищівні поразки на Сході дещо пом'якшили позицію нацистських бонз в українському питанні. Берлін дозволив українцям створювати політичні об'єднання, зокрема Український комітет. Одержавши таку пропозицію у липні–серпні 1944 року П.Скоропадський відповів міністерству закордонних справ, що утворення такої організації вимагає участі всіх політичних сил, пов'язавши це зі звільненням С. Бандери та А. Мельника. Під час їхньої тристоронньої зустрічі було узгоджено технологію схвалення установчих документів новоствореного комітету та пошуку компромісу зі спірних питань. Майже одночасно з керівниками гетьманського руху зустрівся представник УГВР, із яким було підписано угоду про співпрацю.

В справі творення Українського комітету виявилася неготовність українських лідерів дійти компромісів, поступитися амбіціями задля спільної справи, за яку вони боролися. Адже для кожного головним було відновити національну державу. Проте кожен бачив себе у тій державі на чільному місці...

Ще одну спробу звести дії всіх українських сил в одне річище здійснив прелат П.Вергун (тодішній Апостольський Візитатор), коли запросив на листопадову панахиду по полеглих за Батьківщину українських вояків часів Української революції всіх лідерів еміграції. Але після закінчення урочистого богослужіння П.Скоропадський, А.Лівицький, А.Мельник та С.Бандера залишили храм поодиноці, так і не погодившись на співпрацю.

В останні місяці війни П.Скоропадський постійно опікувався долею українських політичних в'язнів, військовополонених та «остарбайтерів». Разом з А. Мельником та С. Бандерою нацисти звільнили близько 150 політв'язнів різної політичної орієнтації.

15 березня 1945 року П.Скоропадський доручив одному із своїх наближених – Іллі Сапізі – дістатись у зону дії англійської армії з тим, щоб потім зв'язатися з Данилом Скоропадським та передати йому, щоб «доложив усіх зусиль для врятування українців без різниці їх політичних переконань». «Наша сила, – наголошував гетьман, – в наших українських людях. Виживуть вони – постане Україна!».

Данило Скоропадський домігся, щоб вояки Української Національної армії (I–а дивізія УНА) були інтерновані в англо–американську зону окупації.

16 квітня під час бомбардування вокзалу в Платтлінгу (неподалік Мюнхена) П.Скоропадський та гетьманівна Єлизавета отримали важкі поранення. Через 10 днів колишній гетьман Української Держави скінчив своє життя.

Завбачаючи свою смерть, П.Скоропадський вручив Гетьманській Раді правові норми, які, враховуючи Заповіт від 16 травня 1933 року, регулювали б династичну традицію та оформили б ідею легітимності гетьманської влади. Члени Ради розробили проект «Норм про спадковість гетьманської влади й гетьманської булави у Вищому проводі гетьманського руху в Українській Державі», схвалений Радою 29 вересня 1943 року й затверджений П.Скоропадським 1 жовтня того ж року.

Документ був покликаний надати офіційного оформлення нерозривному державно–правовому зв'язку між Українською Державою 1918 року та майбутньою Україною. При цьому наголошувалось, що «Україна є

ділчнм (спадковм) монархічнм Гетьманством і має назву «Українська Держава». У тексті також зазначалось, що «спадкове держання булави в гетьманському роді Скоропадських розпочинається в особі гетьмана всієї України Павла Петровича Скоропадського і гетьманська булава має передаватися в його роді на вічні часи». Згодом було здійснено декілька доповнень до «Норм...», зокрема про закріплення спадкоємності гетьманських прав також на жіночу лінію у випадках, «коли гетьман не має прямого нащадка мужського полу».

По смерті П.Скоропадського його вдова Олександра 29 червня 1945 року перебрала на себе функції регента, а 14 вересня створила Регентську Раду. Данило Скоропадський зміг прибути з Англії до Німеччини лише у 1948 році. 5 листопада 1948 року він перебрав на себе повноваження Верховного керманіча над гетьманським рухом. Д.Скоропадський помер 1956 року за нез'ясованих обставин у Лондоні, Великобританія. Існує версія про те, що ця смерть була справою рух КДБ.

Українська Трудова Дідична Монархія – проект державного устрою України після відновлення незалежності, розроблений діячами гетьманського руху. Ідея базувалася на теоретичному вченні В.Липинського та була уніфікована у документі під назвою «*Конституційні основи Української Держави в світлі програмових засад Гетьманського руху*», що, по суті, став проектом конституції майбутньої, монархічної української держави.

Проект «Конституційних основ» був розроблений, головним чином, членами гетьманського руху, правниками, фахівцями з конституційного права Василем Гришком, Юрієм Лінгартом та Дмитром Левчуком (що був головою комісії зі створення «Конституційних основ»). Складається з 7 розділів. Кожний розділ поділяється на певну різну кількість статей. Назагал документ містить 85 статей.

На підставі аналізу тексту можна зробити висновки, що «Конституційні Основи» не тільки не відступали, а повністю відображали вчення В.Липинського та програмові засади гетьманського руху.

В.Липинський вважав, що тільки власна держава, збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує націю від економічного розпаду та кривавої анархії. Лейтмотивом творчості В.Липинського є слова: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути».

За В. Липинським, ідея монархії виступає консолідуючим чинником українського суспільства, вона відповідає державницькій традиції, започаткованій Б. Хмельницьким. Це має бути трудова, правова і дідична (спадкова) монархія на чолі з гетьманом. Основними підвалинами, на яких має засновуватися українська монархія, В.Липинський називає аристократію, класократію, територіальний патріотизм, український консерватизм і релігійний етос.

У передмові до «Конституційних основ» автори стверджували:

«На українських землях, ще до появи новітніх капіталістичних формацій соціально–економічного життя, рухали історичними процесами України сили, що їх називаємо національними силами. Вони висловлювали прив'язаність до своєї нації, «любов до рідного краю, як органічної цілості», до своєї Церкви, до творчих традицій, що складають із «закону землі» особливу психологію – згідно характеристики В.Липинського.

Капіталістична і соціалістична системи в практичному житті обернулися в державний капіталізм. Вони прагнуть стати світовим рухом, позбутися національних меж та державних кордонів, щоби набути світової інтернаціональної влади. Це явище привело українського мислителя й історика В'ячеслава Липинського до спостереження, що в світі йде боротьба на життя і на смерть поміж двома бігунами – інтернаціонального капіталу та соціалістичних інтернаціональних рухів із національними силами, «законів капіталу з законами землі», інтернаціональних сил із силами національними».

Виходячи з цього, коли нація «живе та годується позичками чужих досвідчень, надбаннями духовими других націй, тоді вона втрачає «органічну цілість», самотутню особовість, своє обличчя і занепадає». Єдина ідеологія, яка може протистояти цим процесам – націоналізм, але той націоналізм, що «впливає з досвідчень минулих років та продовжує реалізацію їх ідеалів».

Автори наголошували: «гетьманська ідеологія, сформульована системою думок В.Липинського, це струнка і суцільна система, що впливає з історичного розвитку ідей української державности, вказує на організацію українського громадянства і на форми та устрій його державного ладу. Характерною ознакою тої ідеології є те, що: а) вона відображує віковий досвід українського народу; б) є новим словом, яке ясно формулює основи української держави. Це ідеологія українського гетьманського націоналізму. Це ідеологія, яку треба розглядати в перспективі історичного розвитку, а не як винахід першої чверті ХХ-ого сторіччя».

У боротьбі за новий вигляд громадського життя, за нове формування соціально-економічного ладу в Україні, виявились кращі провідні кола людей. Це – найкращі між хліборобами, найкращі між інтелігенцією, найкращі між робітниками, між військовиками, між вченими, між купцями і промисловцями. Це, висловлюючись терміном В.Липинського, нова аристократія. Значення та сила тих провідних людей не в наростанні нового класу бюрократії та чиновництва, але в їх свідомій службі державним інтересам нації.

Гетьман як спадковий монарх репрезентує державу, уособлює її авторитет. Разом з гетьманом управління державними й суспільними справами здійснює аристократія – найкращі представники нації, незалежно від їх соціального походження. Статичну складову представляють шляхта і хліборобський клас, але аристократія повинна поновлюватися, інтегруючись з іншими соціальними верствами.

В результаті аристократія виступає як класократія – влада найкращих представників усіх суспільних класів і станів, яка забезпечує єдність нації і заперечує буржуазний парламентаризм, соціалізм і націоналізм, які роз'єднують націю за партійною, класовою і етнічною ознаками.

Влада гетьмана не є самодержавною, але є обмежена конституцією. На основі історичних досліджень В.Липинського в основі українського закону покладені дві засади – труд і власність. Це були засади, що одуховлювали «Грамоту до всього Українського Народу» та «Закони про тимчасовий устрій України», які були оголошені 29 квітня 1918 року.

Ті самі засади пронизували ідеологію Гетьманського руху, якою пояснив і узаasadнив В'ячеслав Липинський нарис «Трудової Монархії». Труд людини – це шлях служби для добра нації та участь у формуванні її життя.

Ідеологія «Трудової Монархії» спирається на історичних переконаннях нашого народу, на його віковичній повазі і вірі в Бога.

Таким чином, автори приходили до висновку: «Коли – в інтересах майбутніх державних форм України – шукаємо і проповідуємо державно-правні засади, тоді мусимо виходити з традиційних державних форм історичної Гетьманщини, яка логічно, органічно та політично зв'язана з державністю України в сивій давнині нашого народу і яка була відновлена 1918 року».

Конституційні основи Української Держави.

Розділ I: Правна форма держави. Ст.1 Розділу I проголошувала Україну самостійною, вільною і незалежною суверенною державою «у формі Української Трудової Монархії». Встановлювалась офіційна назва – Українська Держава.

Також наголошувалось, що Українська Держава об'єднує усі етнографічні і предковичні українські землі, а усі договори з сусідніми державами «що їх укладено в минулому з метою обмеження суверенітету України або відірвання від неї її територій» Українська Держава не визнає (ст. 2).

На чолі Української Держави стоїть обмежений Конституцією «діничний (спадковий) Гетьман, нащадок покійного ... Павла Скоропадського, який ... року Божого 1918 відновив історично-правну гетьманську династію Скоропадських». Символом і емблемою монаршої влади Гетьмана є Гетьманська булава, «що перебуває в роді Скоропадських на вічні часи» (ст.3).

Повнота влади в Українській Державі належить народові «зперсоніфікованому в особі Гетьмана, і здійснюється через Гетьмана, вищі законодавчі і судові органи» (ст. 4).

Державною мовою в Україні визнавалась українська мова (ст.5). Державним гербом проголошувався «тризуб з хрестом нагорі середнього зуба, чолотавої барви на синьому тлі» (ст. 6). Державний прапор складався з «полотнища верхньої половини блакитної барви, а нижньої половини жовтої барви. В горішньому куті коло древка вміщений тризуб і в напрямі протилежно-верхнього кута напис золотої барви: УКРАЇНА» (ст.7). Столицею Української Держави оголошувалось місто Київ (ст.8).

Розділ II: Правне положення Церкви. Ст. 1 Розділу II наголошувала, що «правне положення Церкви обумовлюється гармонією релігійних і державних інтересів суспільства». Церкви і духовенство основних християнських віровизнань «є невід'ємними чинниками культурного та державного відродження України». У той самий час, у цій же статті наголошувалось на тому, що «одночасно Держава визнає свободу нехристиянських віровизнань з їх релігійними обрядами».

Згідно ст. 2 реєстрацію актів цивільного стану в Україні здійснюють Церква і Держава, в залежності від вибору громадян. «Правосильність церковних актів і державних – однакова». Також у розділі наголошувалось, що «святкування неділь, двунадесятих і державних свят забезпечується законами Держави» (ст.4), а церкви «мають право на відкриття духовних нижчих, середніх і вищих шкіл і забезпечують керівництво навчанням релігії в усій шкільній системі Української Держави» (ст. 5).

Розділ III: Прерогативи Гетьмана. Ст. 1 проголошувала особу Гетьмана «священною і недоторканою». Згідно ст. 2, влада Гетьмана поширювалась на всю територію країни. Встановлювався титул Гетьмана – «Його світлість Ясновельможний Пан Гетьман Всієї України». Згідно ст. 3,

Гетьман Української Держави мав законодавчу ініціативу в усіх галузях законодавства, санкціонував закони, попередньо схвалені обома законодавчими палатами (після чого закони набирали чинності). У випадках непогодження Гетьмана з ухвалами палат, законопроект повертався на повторний розгляд і набирал чинності за умов схвалення його двома третинами персонального складу обох палат. Також у повноваження Гетьмана входило призначення Голови Уряду та затвердження (з подання Голови) складу Уряду. Гетьман приймав або відхиляв відставку Уряду (ст.4). Окрім того, Гетьман проголошувався «верховним керманичем» зовнішніх взаємин України з іншими державами. Він приймав та акредитував дипломатичних представників інших держав (ст.5).

Гетьман був «Верховним Командувачем» усіма збройними силами Української Держави, а також очолював традиційне Українське Козацтво (ст.6). Гетьман мав право оголошувати військовий або надзвичайний стан (ст.7). Ст.8 наголошувала, що «усі судові вироки виголошуються і виконуються ім'ям Його Світлості Ясновельможного Пана Гетьмана Всієї України». Гетьман мав право помилування, право пом'якшити кару чи проголосити амністію. Також Гетьман встановлював державні відзнаки і нагороджував ними (ст. 9).

Розділ IV: Суспільно–громадський устрій. Ст.1 Розділу IV наголошувала, що «в основі суспільно–громадського устрою Української Трудової Монархії лежить винятково праця, що одна є мірилом пошани і становища громадянина в державі». За ст.2, «усе населення Української Держави за принципом характеру діяльності і способу продукції організується у виробничих класах, а за ознакою фахової діяльності (професії) – у станах. Класи зі своїми станами творять основу суспільно–громадської структури Української Держави». При цьому зазначалося, що докладне розмежування та кількість існуючих «кляс і станів» в Україні визначає законодавча влада. «Кляси і стани» розбудовують свої внутрішні органи управління в межах Землі, відповідно до її адміністративного поділу, за винятком «кляс і станів», діяльність яких виходить за межі компетенції Землі (наприклад, військові). Ст.3 наголошувала: «З метою зміцнення національно–політичного розвою (розвитку) Української Держави, закріплення історично–державницьких традицій, національної культури та плекання лицарських чеснот серед населення – відновлюється стан Українського Козацтва, як національно–політичний фактор української державности». До стану Українського Козацтва мав право належати кожний громадянин. При цьому зауважувалось, що козацтво є «особистою гідністю, що не успадковується» (ст.4). Стан Українського Козацтва утворює за територіальним принципом свої органи управління, які підпорядковуються Великій Козацькій Раді при Гетьманові. Встановлювався девіз українського козака: «Бог–Гетьман–Україна!» (ст.5).

Розділ V: Економічний та соціальний устрій. Згідно ст. 1 Розділу V, «В ім'я гарантії найбільшої особистої свободи громадян у державі і забезпечення моральної стійкості в суспільстві, Українська Держава кладе в основу економіки засаду приватної власності на землю, на знаряддя і засоби виробництва та на житлові споруди. Поруч з приватною власністю існує державна, громадська, станова і кооперативна власність. До об'єктів державної власності належать галузі народного господарства, перелічені в Конституції держави». Ст.2 наголошувала, що зі звільненням українських земель від комуністичної диктатури колективні сільські господарства

(колгоспи) ліквідуються. «Все рухоме і нерухоме майно, яким володіли колгоспи, переходить у володіння станів Хліборобської Класи негайно для розподілу в індивідуальну власність хліборобів безкоштовно». Також ст.2 проголошувала реституцію земельної власності. За ст.4, держава залишала у своїй власності: а) землі радгоспів та належний їм реманент, з метою «плекання технічних культур для задоволення потреб сільського господарства та індустрії»; б) землі, що не повинні були бути переданими у приватну власність; в) землі, на території яких знаходилися державні заповідники. У ст.5 було прописано, що «хліборобське господарство неподільне і, як правило, наслідуються старшим сином або донькою (майорат)». Також у цій статті говорилося про те, що право і процедура спадкування будуть детально виписані окремим законом.

У державній власності також лишалися:

- ріки, озера і великі ставки (ст.7)
- великі ліси (при цьому зазначалося, що малі і дрібні ліси можуть належати приватним фізичним або юридичним особам) (ст. 8)
- надра, об'єкти чорної та кольорової металургії («копальні для видобутку золота, вугілля, руди та інших копалин; великі підприємства металообробної промисловости»), газо– та нафтовидобувної промисловости, об'єкти машинобудівної галузі (ст. 9)
- об'єкти сфери оборонної промисловости (ст. 9)
- залізниці та все їх майно, «поштові, телеграфні та радієві заклади, заклади телефонного зв'язку, повітряна і водна флоту». При цьому на залізниці та флоті допускалася приватна власність (ст. 10)

Також зазначалося, що «виробництво міцних напоїв належить Державі», але у той самий час стверджувалося, що експлуатація подібних підприємств дозволяється і приватним фізичним та юридичним особам.

Фінансову політику в Українській Державі мусили здійснювати Міністерство фінансів та Державний Банк (ст.13). Ст.15 говорила, що «кожний громадянин має право на працю, на вільний вибір праці і занять. Право на працю забезпечується безпосередньою участю трудових клас і станів населення в управлінні державою». Ст.16 встановлювала 8–годинний робочий день для дорослих, полегшені умови праці для молоді (віком від 14 до 18 років), гарантувала впровадження умов праці на тяжких роботах, щорічну оплачувану відпустку, достатній рівень заробітної плати. Для нагляду за дотриманням цих положень у складі Міністерства Праці і Соціального Забезпечення мусила бути створена спеціальна Державна Інспекція. Також Українська Держава гарантувала «в старості і при каліцтві» соціальне забезпечення (ст. 17).

Розділ VI: Державний устрій. За ст.1 «державний устрій в Українській Державі визначається принципом: свобода – внизу, авторитет, влада і відповідальність – угорі».

Територія Української Держави мусила поділятися на Землі, Землі – на повіті, повіті – на волості, а волості – на громади (села). При цьому органам Земель гарантувалися широкі повноваження у господарському секторі та при здійсненні гуманітарної політики.

Законодавчі органи. I. Державний Сойм (нижня палата парламенту). За проектом «Конституційних основ», Державний Сойм мусив бути

нижньою палатою українського парламенту. «Державний Соїм складається з обраних представників українського народу (а не політичних партій) терміном на 4 роки. Кандидатів до Державного Соїму виставляють за списками Управління Станів і Клас та Козацькі Ради. Вибори до Державного Соїму є загальні, рівні, тайні і безпосередні з розподілом мандатів між класами і станами за пропорційним принципом відповідно до кількості поданих голосів» (ст.4). Ст.5 гарантувала громадянам активне та пасивне виборче право. Право обирати мав кожний громадянин, «незалежно від статі, раси, національності й віровизнання, що на момент виборів досяг повноліття». Право бути обраними мали також усі громадяни, але вводився віковий ценз – 24 роки. Окремим рядком дозволялася участь у виборах тим, хто перебуває на військовій службі.

Згідно ст.6, «до компетенції Державного Соїму належать розгляд і схвалення державних законів, зокрема:

- проголошення форми державного ладу в Україні;
- встановлення титулування Гетьмана;
- обговорення питань, що їх поставить на вирішення Соїму Гетьман;
- прийняття, зміни і доповнення Конституції;
- зміна кордонів держави;
- ратифікація мирних договорів, міжнародних договорів та вирішення питань про вступ України до міжнародних організацій;
- обговорення політики і діяльності уряду в цілому та кожного міністра зокрема – шляхом заслухання звітів;
- встановлення адміністративного поділу України;
- прийняття до складу Української Держави інших державних одиниць на правах автономії чи федерації;
- проголошення державних позик;
- затвердження державного бюджету;
- обговорення питань, що їх поставить на вирішення Соїму група депутатів Землі;
- обрання Генерального Суду;

Закони і постанови у Державному Соїмі набували чинності за умови їх схвалення простою більшістю голосів, за винятком прийняття, зміни і доповнення Конституції та у випадку повторного розгляду законопроектів на вимогу Гетьмана, що вимагали схвалення двома третинами персонального складу Соїму. За ст.8 «Загальні збори Соїму обирають Президію Соїму: Предсідника, двох заступників Предсідника, Секретаря і членів Президії по одному від кожної Землі. Президія керує засіданнями Соїму під час сесій і виконує поточну роботу між сесіями Державного Соїму». Точна кількість делегатів Державного Соїму не встановлювалась. Наголошувалось лише на тому, що на кожних 100 тисяч населення обирається один делегат.

II. Гетьманська Рада (верхня палата парламенту). Гетьманська Рада мусила стати верхньою палатою українського парламенту. Згідно ст.10, «Гетьманська Рада (в кількості 130–135 осіб) твориться з представників центральних органів і обраних шляхом загальних виборів у Земелях».

Представниками центральних органів були:

- склад Президії Державного Соїму;
- склад Президії Великої Козацької Ради;

- голови Церков чи їх представники;
- Голова Генерального Суду;
- Старости Земель;
- склад Президії Вищої Військової Ради;
- Уряд: Голова, його заступники та міністри;
- Комендант Гетьманської резиденції;

Кожна Земля обирала до Гетьманської Ради трьох членів терміном на чотири роки. Президія Гетьманської Ради мусила складатися з Предсідника (яким є Голова Великої Козацької Ради), обраних двох заступників, секретаря (ст.11). Ухвалення законів та постанов у Гетьманській Раді відбувалось аналогічно тій же ж процедурі у Державному Соїмі – простою більшістю, але для прийняття, зміни і доповнення Конституції та у випадку повторного розгляду законопроектів на вимогу Гетьмана необхідно було схвалення двох третин від загальної кількості делегатів (ст.12).

Органи виконавчої влади. За ст.13, «Найвищим виконавчим органом в Українській Державі є Уряд – Кабінет Міністрів, що безпосередньо відповідальний за свою діяльність перед Гетьманом. Кабінет Міністрів носить назву: «Уряд Його Світлости Гетьмана Всієї України». Уряд складається з Голови Уряду – Міністра Президента, Міністрів і Державного Секретаря – Керуючого справами Кабінету і призначається Гетьманом (ст.14). На чолі кожного міністерства стоїть Міністр, відповідальний перед головою Уряду і перед Гетьманом. Періодично Голова Уряду за діяльність всього Уряду, Міністр за діяльність у своїй галузі, звітують у Державному Соїмі. Ухвали Соїму по звітах надсилаються Гетьманові (ст.15).

Місцеві органи державної влади. «Органами державної влади в селах, селищах, містах, районах великих міст, волостях, повітах і Землях є Думи представників від клас та станів. Думи складаються з класово–станових управлінь відповідного ступеня в системі адміністративного поділу Землі. Думи творять відповідні виконавчі органи місцевої влади: сільське староство, міське, районове у великих містах, волосне, повітове і Староство Землі, на чолі яких стоїть відповідний Староста» (ст.17). Місцеві Думи та їх виконавчі органи – Староства діють і виконують директиви вищих органів держави (ст.19).

Оборона держави. За ст.20 зовнішня оборона Української Держави покладалася на регулярне військо, морський та повітряний флот під керівництвом Міністерства оборони. Встановлювалася обов'язкова військова повинність: усі громадяни України чоловічої статі, що досягли повноліття зобов'язувалися до проходження військової служби «на суші, морі та у повітрі». Тривалість служби та можливість її проходження жінками мусив визначити окремий закон (ст.21). Окремою статтею (ст.22) встановлювався девіз військовика: «Бог–Гетьман Україна!». При Міністрі оборони, під його головуванням діє Вища Військова Рада, склад та обсяг повноважень якої визначає Міністр оборони і затверджує Гетьман. Гетьман завжди може перейняти головування у Вищій Військовій Раді (ст. 23).

Суд. За ст.24, «Найвищою судовою інстанцією для цілої території Української Держави є Генеральний Суд, Голову і членів якого обирає Державний Соїм зі списку кандидатів, виставлених Класовими управліннями інтелігенції Земель». У кожній Землі мав діяти суд Землі, Голову і членів якого обирала Дума Землі (ст.25). У повітах і волостях мали діяти нижчі суди, обрані так само місцевими Думами (ст.26). Ст.27 проголошувала незалежність судів та казала, що «судді є незмінні, за винятком

випадків, передбачених спеціальним законом», тим самим, по суті, наголошуючи на тому, що судді обираються пожиттєво.

Розділ VII: Основні права й обов'язки громадян. 1 ст. Розділу VII проголошувала рівність усіх громадян Української Держави перед законом. Ст.2 окреслювала механізм надання громадянства: «Українське громадянство, у хвилині звільнення України від окупантських сил, мають: а) всі особи української національності, що мешкають в межах Української Держави; б) всі особи інших національностей, що в історично–нормальному процесі заселили Україну». Також встановлювалось, що повноліття особи наступає у 18 років (ст.3). Крім того, проголошувалась «свобода віри і сумління», особиста свобода громадян (ст.4), недоторканість житла, таємниця листування і кореспонденції (ст.5). Ст.6 забезпечувала свободу преси. Але при цьому наголошувалось, що «свобода думки в слові, у письмі, в друку і в образній формі забезпечується кожному за винятком: порнографічних творів, антирелігійної пропаганди, будь–якого публічного висловлювання неповаги до української нації і священної особи Гетьмана;

Ст.7 забезпечувала свободу пересування, ст.8 встановлювала безкоштовну освіту, а ст. 9 казала про те, що «на особливе піклування держави мають право видатні художники, артисти, вчені, письменники, мистецькі і культурні діячі».

В історії України, окрім В.Липинського, найвідомішими представниками консерватизму були С.Томашівський, В.Кучабський, С.Шемет, М.Королишин.

Сучасні партії та організації консервативного спрямування. Щодо консервативних політичних сил у сучасній Україні, то сьогодні політологічна наука розрізняє власне *консерватизм* та *неоконсерватизм*. Більший вплив на сьогоднішній день мають *неоконсервативні* партії, як Українська республіканська партія «Собор» (УРП «Собор»), партія Християнсько–демократичний союз (ХДС), Українська народна партія (УНП) та партія «Батьківщина» (ідеологія якої, щоправда лише у деяких аспектах має консервативні ідеї), до якої 2001 року влилася Українська консервативна республіканська партія (УКРП). Крім того існує також Українська національно–консервативна партія (УНКП), а також Всеукраїнська громадська організація «Союз гетьманців державників» (СГД), одним із засновників якої свого часу був автор цієї статті.

Список використаних джерел

Липинський В. Шляхта в Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії. – Краків, 1909; Lipinski W. Z dziejów Ukrainy. – 1912; Липинський В. Листи до братів–хліборобів. – Відень, 1926; Липинський В. Покликання «Варягів» чи організація хліборобів. – Відень, 1925; Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Відень, 1925; Листування В.Липинського – Т. 1. – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с.; Липинський В. Листи до братів–хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Київ–Філадельфія, 1995. – 470 с.; Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). – Київ–Філадельфія, 1995. – 493 с.; Отт–Скоропадська О., Гай–Нижник П. Павло Скоропадський: коротка хроніка життя (1873–1945) // Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ–Філадельфія, 1995. – С.35–43; Гай–Нижник П. Позиція гетьманського руху після Другої світової війни щодо становища церкви в майбутній Українській Державі // Людина і релігія. – 2006; Гай–Нижник П. Марія та Лізавета Скоропадські: нариси до історії українського Гетьманського руху // Київська старовина. – 2006. – №2. – С.159–167; Гай–Нижник П. Гетьманич Данило

Скоропадський (1904–1957). До історії встановлення старшинства в Гетьманському Роді та спадкоємства в українському монархічному рухові // Київська старовина. – 2002. – №4. – С.110–125; Гай–Нижник П.П. Гетьманців–державників Союз // Енциклопедія Сучасної України. – Т.5. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – С.582; Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 488 с.; В'ячеслав Липинський: Листи до братів–хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Київ–Філадельфія, 1995. – 470 с.; матеріали з Вільної енциклопедії «Вікіпедія»

Гай–Нижник П.П. Украинский консерватизм и Гетманское движение в XX в.: очерк истории становления и развития

Рассматривается очерк истории становления и развития идеологии украинского консерватизма и теории трудовой монархии, разработанной В.Липинским, а также формирования, как политического течения, Гетманского движения во главе с П.Скоропадским.

Ключевые слова: консерватизм, трудовая монархия, Гетманское движение, Липинский, Скоропадский.

Hai–Nyzhnyk, P.P. Ukrainian conservatism and Hetman motion in XX c.: essay of history of becoming and development

The essay of history of becoming and development of ideology of Ukrainian conservatism and theory of labour monarchy is given in the article, developed V.Lypynskyi, and also forming as political flow of Hetman motion at the head with P.Skoropadskyi.

Key words: conservatism, labour monarchy, Hetman motion, Lypynskyi, Skoropadskyi.